

Engels' sidste ord

Karl Marx, Friedrich Engels: Werke, Artikel, Entwürfe, März 1891 bis August 1895. Redaktion Peer Kösling. Gesamtausgabe (MEGA). I. afd., bind 32. Akademie Verlag, Berlin 2010, XIV, ISBN 978-3-05-004593-1, 1590 s., Euro 198.-

Med det foreliggende bind er den samlede udgave af Marx' og Engels efterladte skrifter nået halvvejs, 57 bind er udkommet; det vil sandsynligvis vare årtier inden det sidste bind foreligger. Formentlig vil den ene af MEGA's fire afdelinger dog blive afsluttet næste år, nemlig II. afd. omfattende *Kapitalen* med tilhørende forarbejder. Det er et vigtigt delresultat, fordi alle direkte økonomiske skrifter og manuskripter dermed vil være publiceret. Hovedsageligt hører de til Marx' værk, men Engels' betydning for, at der foreligger en læsbar udgave af bind 2 og 3 af *Kapitalen*, må ikke undervurderes. Han var den eneste, der i sin tid kunne gennemføre dette arbejde. Det er dog rigtigt, at der i dag som tidligere har været mange, som har kritiseret Engels redaktionelle indsats uden dog rigtig at have kunnet underbygge eller konkretisere denne kritik.

Det anføres her, fordi Engels i årene efter Marx' død i 1883 brugte megen tid på at udgive disse to bind, samtidig med at han medvirkede ved revisionen af to tyske udgaver og den engelske oversættelse af *Kapitalens* første bind. Det betød, at han tilsidesatte egne udgivelser til fordel for en læsbar udgave af de forskellige manuskripter til *Kapitalens* 2. og 3. bind. Han anså det for mere betydningsfuldt, end det han ellers kunne yde.

Udover dette arbejde deltog Engels i den internationale arbej-

derbevægelses politisk-teoretiske afklaring. Det var naturligt, fordi arbejderbevægelsen fra midten af 1880'erne var i stærk udvikling. Samtidig var der mellem de forskellige politiske retninger i bevægelsen betydelig uenighed om arbejderbevægelses taktik i forhold til erobringen af den politiske magt. Engels fik afgørende indflydelse på organiseringen af de to første internationale arbejderkongresser i Paris 1889 og Bruxelles 1891 – det fremgår især af hans korrespondance i disse år og af de nu to foreliggende MEGA bind I-31 og I-32 med tekster fra årene 1886-1895 (bindet med teksterne fra årene 1883-1886 udkommer iflg. forlaget sidst i 2010).

Med kongressen i 1891 var den marxistiske retnings dominans fastslået i arbejderbevægelsen. Den var naturligvis ikke enerådende, i alle partier fandtes fortsat "de reformsøgende" og de revolutionære tendenser, men de centrale "reformsøgende" organisationer var svækkede, mens marxisterne var den fremherskende tendens i flere af partierne. Engels' deltagelse i den internationale arbejderkongres i Zürich, 1893 blev således en bekræftelse af denne udvikling.

Engels havde været fortalere for denne udvikling dels i korrespondancen med flere af de centrale partiformænd, dels ved at sende hilsener til partikongresser, maj-demonstrationer og andre mærkedage for de styrkede arbejderorganisationer. Vigtige var endvidere hans indledninger til nye udgaver af ældre tekster, som Engels anså for at være særlig betydningsfulde, og som han søgte at få oversat til forskellige sprog. Bindet indeholder 16 indledninger eller efterskrifter til nyudgivelser af egne og Marx' skrifter og 32 hilsener til kongresser osv. Hertil kommer flere

aktuelle politiske artikler. Han var blevet den internationale arbejderbevægelses Nestor og med ham i denne rolle styrkedes også de marxistiske synspunkter.

Den første indledning i det foreliggende bind er den til Marx' "Borgerkrigen i Frankrig", senere er der indledningen til "Lønarbejde og kapital" og forordet til fjerde oplag af "Familiens, privatejendommens og statens oprindelse". "Socialismens udvikling fra utopi til videnskab" udkom i disse år i en ny bearbejdning på engelsk, som så igen blev oversat til tysk og flere andre sprog, herunder så tidligt som 1884 til dansk i "Social-Demokraten". En artikel "Bonde-spørgsmålet i Frankrig og Tyskland" udkom i vinteren 1894. Den viser, at Engels kunne tage et vigtigt detailspørgsmål op til konkret behandling. Det var blevet aktuelt for mange arbejderpartier at vinde landproletariatet for arbejderbevægelsen. Samtidig ville man også agitere blandt husmænd og tilsvarende grupper på landet. Men hvilke kunne man stille dem i udsigt dem? Det blev et centralt stridsspørgsmål mellem de to vigtige fløje i arbejderbevægelsen. Engels henviste her bl.a. til det danske partis overvejelser om landbrugskooperativer – Engels havde i 1870erne oversat nogle artikler af Pio, som sandsynligvis ligger til grund for hans henvisning.

Engels' afrustningsforslag, "Kan Europa afruste?" (1893) fik tilsyneladende ingen direkte indflydelse på det tyske partis politik. Engels havde skrevet artikelsekserien på opfordring af partiets formand, August Bebel, men denne vurderede forslaget som uigennemførligt. Ifølge andre vurderinger fik forslaget betydning for diskussionen på den

internationale arbejderkongres 1893. Efter den internationale arbejderkongres i 1907 udarbejdede det danske Socialdemokrati et afrustningsforslag, som indeholdt adskillige paralleller til Engels' forslag. Partiets formand P. Knudsen kan vel have kendt Engels' overvejelser, men det kan også tænkes, at hans forslag var indgået i arbejderbevægelsens tankegods, uden at det direkte kan føres tilbage til denne artikelserie.

Andre af hans artikler blev udgivet i Europa og USA, dvs. i de lande hvor der fandtes en industriarbejderklasse. Industriarbejderne kunne ud fra deres position i samfundet og til trods for indbyrdes modsætninger inden for klassen danne udgangspunkt for revolutionen, og de kunne bruge Engels' skrifter i den daglige kamp mod det herskende økonomiske system. Det svarede til Engels' ønske om, at der skulle skabe et fælles teoretisk grundlag for den internationale arbejderbevægelse.

Hans sidste afhandling blev forordet til Karl Marx' skrift "Klassekampene i Frankrig 1848-1850". Forordet blev tilpasset tidsånden, fordi det tyske Socialdemokratis ledelse frygtede, at en for hård tone kunne medvirke til at genoplive "Socialistlovene" i Tyskland. I regeringskredse overvejede man på dette tidspunkt på ny at forbyde arbejderpartiet. Engels gik derfor med til at dæmpe tonen lidt. Det har givet anledning til mange diskussioner om "Engels' politiske testamente", den betegnelse som helt uberettiget blev givet dette forord. De to centrale positioner er: 1) Engels fastholdt sin overbevisning om, at den voldelige revolution var uundgåelig, og 2) Engels anså erobringen af fler-

tallet i parlamentet for den – eneste eller i hvert fald den bedste – mulighed for at gennemføre socialismen.

Det var et spørgsmål, som optog Engels i 1890erne. Han kunne iagttage den stærke fremgang arbejderbevægelsen var inde i i disse år dels på det politiske, dels på det faglige område. Til 1.maj-demonstrationerne kunne der mobiliseres store masser af arbejdere, arbejderpressen fik en voksende indflydelse på hidtil uorganiserede arbejdere; i flere lande (f.eks. Østrig, Ungarn, Italien) samledes forskellige mindre socialistiske organisationer til stærke partier. Der var fremgang over hele linjen.

Det betød, at Engels følte sig foranlediget til at overveje, om der var alternativer til den voldelige revolution gennemført af et mindretal på vegne af flertallet. Han følte sig forpligtet til at udarbejde en ny taktik. Arbejderne, der satte liv og lemmer på spil i en revolution, havde krav på at få klar besked. Det optog ham i disse år.

I det foreliggende bind præsenteres centrale bidrag til at belyse dette spørgsmål. Tekster, som oprindeligt udkom i de forskellige landes arbejderpresse, er selvfølgelig med her. I hans korrespondance, som udkommer i MEGA's III. afdeling, diskuterer han sideløbende andre aspekter af problemet.

Arbejderbevægelsen var ved at udvikle sig til en massebevægelse, som inddrog stadig større kredse, der ikke havde den erfaring, den tyske arbejderbevægelse havde høstet under de tolv år hvor "Socialistlovene" (1878-1890) var i kraft. Lovene havde tydeligt demonstreret bourgeoisie's vilje til at holde arbejderne nede, selv om der var forskellige

opfattelser af, hvilke metoder der var mest hensigtsmæssige. Nu måtte de nye medlemmer og de nye vælgere – Engels skelne de ikke rigtig mellem de to grupper – inddrages i bevægelsen. Det kunne kun lade sig realisere ved en åben diskussion i bevægelsen. Engels så to problemer i denne sammenhæng: De mange unge og nye arbejderes mangelfulde forståelse af samfundet og intellektuelles forsøg på at gøre karriere på arbejderens bekostning f.eks. i arbejderpressen. Han stode dog på arbejderens forståelse og på, at de nye medlemmer hurtigt ville lære af de gamle. De kræfter, der ville påvirke arbejderne i borgerlig retning, kunne kun isoleres gennem en åben diskussion i partiet. Det er en gennemgående tankegang i mange udtalelser fra hans side.

Samtidig ledte han efter muligheder for at mobilisere arbejderne, som i de store strejker i året 1889; hans vurdering var, at konfrontationer som disse strejker ville give arbejderne værdifulde erfaringer. Han mente at have fundet dette middel i kampen for valgretten og fremhævede her især udviklingen i Belgien og senere i den daværende stormagt Østrig.

Internationalismen prægede hans forståelse af udviklingen. Det var en selvfølge for ham, at kun en samlet europæisk revolution kunne indlede udviklingen af det nye samfund med ligeberettigelse for alle. Isolerede udviklinger eller revolutionens sejr i et mindre land ville ikke bidrage til en positiv udvikling af det kommende samfund.

Det er spændende at læse hans overvejelser, om end han set i bakspejlet var alt for optimistisk, og f.eks. anså det for sandsynligt, at overgangen til arbejder-

klassens erobring af magten kunne begynde i 1898. Forudsætningen var, at de borgerlige partier var så svækkede og indbyrdes uenige, at Socialdemokratiet, uden at have et parlamentarisk flertal, kunne overtage den politiske magt og dermed indlede revolutionen. Hvis det lykkedes i et af de store europæiske lande (her tænkte han især på Østrig og på Tyskland), ville det sætte en kædereaktion i gang, der ville medføre revolutionen også i andre lande.

Engels efterlod sig ikke en opskrift på revolutionen, det ville absolut ikke have svaret til hans forståelse af den dialektiske materialisme. Det, han efterlod, er en metode – den dialektiske historieopfattelse – til at analysere samfundets udvikling, til at se hvilke muligheder der bød sig og handle derefter.

Som det er anført ovenfor, fremgår Engels' vurderinger ikke kun af hans publikationer. Hans korrespondance spiller en lige så stor rolle for at forstå hans overvejelser vedr. den politiske taktik og specielt nødvendigheden af åben diskussion i arbejderpartiet. Sammenhængen mellem den offentlige og den interne diskussion bliver mere tydelig nu, hvor alle tekster og hele korrespondancen efterhånden udkommer i MEGA-bindene. Korrespondancen med Paul og Laura Lafargue, med August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Eduard Bernstein, Karl Kautsky, Victor Adler, Gerson Trier og adskillige andre har foreligget i mange årtier, men i form af enkeltpublikationer. I MEGA udkommer samtlige breve i den kronologiske sammenhæng, og det øger deres udsagnskraft betydeligt. Det er ærgerligt, at korrespondancebindene fra 1890'erne end-

nu ikke er udgivet, flere er dog under udarbejdelse og udkommer forhåbentlig i de kommende år.

Bindets udgiver, Peer Kösling, har forsynet Engels' tekster med udførlige noter til forståelse af den historiske situation, til artiklernes fremkomst og samtidige publikationshistorie. Det har krævet en stor indsats, fordi teksterne er udkommet i publikationer spredt over mange lande. En følgevirkning af dette er, at selve teksterne fylder ca. 500 s., mens kommentarer og andet materiale fylder over 1000 sider – 1000 meget nyttige sider.

Introduktionen, som ikke er udarbejdet af bindets redaktør, skæmmes af nogle uforståelige fejl. Bl.a. gengives et uunderbygget, samtidigt rygte om, at Bebel var far til Louise Kautsky-Freybergers barn. Louise Kautsky-Freyberger var ganske vist Engels' sekretær i årene 1891-1895, men har i øvrigt ingen betydning for bindets tekster. Bortset fra at rygten sandsynligvis ikke har hold i virkeligheden, er det altså irrelevant for forståelsen af Engels' forfatterskab. Man må undre sig over et sådant kvalitetsmæssigt drop i den videnskabelige standard.

Gerd Callesen

Klassekammeraten

Arne Hardis: Klassekammeraten. Otto Melchior – kommunisten, der forsvandt, ISBN: 9788702092165, 304 s., kr. 299, Gyldendal.

Titlen på Arne Hardis' nye bog, *Klassekammeraten*, er ladet med betydning. Frem for alt refererer den til omslagsfotoet. Det forestiller et hold studen-

ter fra Metropolitanskolen, og i centrum har vi den mørkhårede Otto Melchior ved siden af den lysere Mogens Fog. Og vender vi bogen finder vi også Arne Munch-Petersen på billedet. Tre klassekammerater, som nu alle har fået deres biografier – ikke mindst på grund af deres rolle i den kommunistiske bevægelse. Arne Munch-Petersen i 1992 med Ole Sohns *Fra Folketinget til celle 290*, Mogens Fog med Morten Møllers *Mogens Fog fra 2009* og nu Otto Melchior. Titlen refererer også til, at de alle kom fra den samme sociale klasse, nemlig den akademiske elite. Endelig refererer den til retningen i deres livsprojekt: at blive klassekammerater med de revolutionære dele af arbejderklassen. Det hører med til referencerne, at de ville være første klasses revolutionære, og at det kostede to af dem livet, men det kunne lige så godt have kostet den sidste livet også. I sandhed en forbløffende historie.

Otto Melchior tilhørte som de to andre Thøgersen-fraktionen i DKP, men som den eneste af dem holdt han fast ved denne halvvejs syndikalistiske tradition i det lille parti. Det førte til hans eksklusion, da Aksel Larsens fraktion overtog magten og hans genoptagelse efter en ydmygende selvkritik. Fra Thøgersens fraktion knyttede han sig især til Richard Jensen og gennem denne til Ernst Wollwebers sabotagenetværk. Selvom han blev frikendt ved retssagen mod 'bombefolkene' i 1941, blev han igen eksileret fra sit elskede parti og måtte leve som pestbefængt i Horserød sammen med de andre frikendte 'bombefolk'. Han kom til Stutthof og døde på marchen væk fra lejren, da SS'ere drev de udmattede fanger mod vest på

flugt fra Den Røde Hær.

På trods af det dramatiske liv, Melchior levede, er han den af de tre, vi ved mindst om. Og sådan er det stadig efter Hardis' interessante bog. Munch-Petersen efterlod sig rigtig mange spor i Kominterns og KGBs arkiver. Mogens Fog overlevede Anden Verdenskrig og har efterladt sig så overstrømmende mange spor, at det kan være svært at få hold på ham. Men sporene efter Otto Melchior skal søges med lup. Det hænger givet sammen med det illegale arbejde, han kom ind i gennem Richard Jensen og Ernst Wollweber, at han selv har været opmærksom på at efterlade sig så få spor som muligt. Jeg tror Arne Hardis har fundet dem, der var. Han var endda så heldig, at han pludselig fik fat i en kasse efterladte papirer og fotos, som stammede fra Otto Melchiors søster.

De tre klassekammerater kom alle fra akademiske hjem med rod i den brandesianske radikalisme. Og det var gennem radikalismens historiske organisation, Studentersamfundet, at de udviklede sig til kommunister. Forældrenes pacifisme havde ikke kunnet holde krigen fra døren, nu skulle der gøres op med de grundlæggende kræfter i verdens udvikling. De udviklede sig – som mange andre intellektuelle – til nye radikalister, men revolutionære sådanne.

Der var en forskel deres baggrund i mellem, og det er, at Otto Melchior kom fra et jødisk hjem og var medlem af Mosaisk Troessamfund til han i 1927 meldte sig ud. Han var da 23 år gammel. Det var sådan, at kun hans far var jøde, så set ud fra den jødiske religion var Otto Melchior ikke jøde. Men da han blev optaget i Mosaisk Troes-

samfund, må det betyde, at hans forældre har ladet ham omskære, og at de har aftalt med overrabbineren, at de holdt kosher og muligvis også, at moren skulle konvertere. Otto Melchior blev nemlig født, mens Tobias Lewenstein var overrabbiner, og han tog ikke let på de blandede ægteskaber.

Denne detalje er af betydning, fordi Melchior kom i koncentrationslejr, hvor det var helt afgørende, ikke at blive afsløret som jøde. Hans ven Leo Finkelstein ændrede sit navn til Finkelsten på grund af navnets jødiske karakter, men var en gang lige ved at blive afsløret, da han blev barberet, og fangen, som barberede ham på kroppen, så at han var omskåret. Men han røbede ham ikke. Melchior blev åbenbart ikke opfattet som et jødisk navn af tyskerne, men omskæringen var for dem et klart bevis. Faktisk blev hans jødiskhed inddraget som en del af de dokumenter, tyskerne fremlagde som begrundelse for overfaldet på Sovjet i 1941. Heri blev Sovjetunionen bl.a. anklaget for at optrappe sine aktiviteter i Tysklands nabolande, og "Halv-Jøden Otto Melchior" blev indblandet på grund af sine forbindelser til Wollwebers sabotagenetværk. Denne oplysning har åbenbart ikke været til rådighed for embedsmændene i Stutthof, og han bliver heller ikke afsløret som omskåret. Var Melchior blevet arresteret som jøde i 1943 i stedet for som kommunist og sendt til Theresienstadt havde hans chancer formentlig været større for at overleve.

Otto Melchior klarede sig igennem Stutthof-opholdet, ikke mindst takket være de Røde Kors-pakker de danske fanger fik. I den forbindelse laver Har-

dis én af de få fejl, jeg er faldet over, nemlig i den korte præsentation han s. 215 giver af *De Røde Enker*, som han kalder "kz-fangernes danske koner", som fik presset ordningen med Røde Kors-pakker igennem. Men De Røde Enker var en gruppe på 7 kvinder, der var gift med fanger i Stutthof og ikke i almindelighed fangernes koner.

Melchior bliver formentlig smittet med plettyfus under døds marchen og dør den 16. februar 1945. I 1946 var kammeraten Leo Finkelstein med på en rejse tilbage til stedet, hvor Melchior var blevet begravet. Da resterne af Melchior nåede København, var Martin Nielsen fra DKPs ledelse med til at bære kisten, da den skulle til krematoriet. Det var den samme Nielsen, som især havde stået for kampagnen mod 'bombefolkene' i Horsørød. Men måske havde han fået en anden opfattelse af Melchior i Stutthof. Ikke alene blev han således lyst i kuld af DKP, i 1947 blev hans urne overflyttet til Mindelunden, det tætteste man kom på at acceptere Wollweberfolkernes sabotager som en forløber for modstandskampen.

Der er noget bevægende over Hardis bog. Det er nu hans anden biografi om kommunister; den første handlede om Hans Scherfig. Et tilbagevendende tema i bogen om Melchior er det tynde kildegrundlag, det meget man ikke kan få svar på. Men Hardis har alligevel valgt at skrive en meget sympatisk bog, en bog som er meget imødekomende overfor Melchior, og som systematisk prøver at tolke hans liv fra den positive side. Hans kvaler undervejs med de manglende kilder er berettigede, men man lægger alligevel bogen fra sig med en klar fornemmelse af,

at *Weekendavisens* politiske redaktør på overbevisende vis har tegnet et smukt og positivt billede af en kommunist med stort K.

Morten Thing

Internationalisme i aktion

Fritz Keller: Gelebter Internationalismus. Österreichs Linke und der algerische Widerstand (1958-1963). Promedia, Wien 2010, 315 s., ISBN 978-3-85371-321-1, Euro 19.80

Den Spanske Borgerkrig (1936-1939) var en krig mellem borgerskabet, repræsenteret af falangismen, samt den yderst reaktionære katolske kirke på den ene side og arbejderklassen repræsenteret ved den anarko-syndikalistiske fagbevægelse, socialdemokratiet og forskellige kommunistiske partier på den anden. Den udløste en omfattende solidaritetsbevægelse i arbejderklassen, som bl.a. fandt udtryk i De Internationale Brigader med titusinder af frivillige fra mange forskellige lande. Mange af de overlevende fra brigaderne blev senere aktive i modstandskampen mod de nazistiske tropper i de besatte europæiske lande.

Efter 1945 fik krigen en anden karakter, hvor de nationale befrielseskrige med tilhørende folkelige bevægelser blev dominerende. I nogle lande, f.eks. Kina og Vietnam, fik de kommunistiske partier en fremtrædende position. I andre lande, og i det her undersøgte tilfælde Algeriet, var det andre mere uklart definerede kræfter, der havde størst betydning. En af årsagerne hertil var Frankrigs kommunistiske partis (FKP) tvetydige stilling,

som det i øvrigt delte med andre kommunistiske partier. FKP understøttede ikke den nationale befrielsesbevægelse (FNL) i dens kamp mod den franske kolonimagt. Der var forskellige årsager til denne holdning, men det er ikke den foreliggende bogs formål at undersøge dette spørgsmål, og der findes da også andre afhandlinger, der beskæftiger sig med denne problemstilling. I modsætning til den spanske borgerkrig var der kun delvis tale om en klassekrig, det drejede sig om en kamp for national frigørelse fra kolonistytet.

I Algeriet var der oprindeligt to modstandsbevægelser. FNL blev efter indbyrdes kampe mellem de to grupperinger den dominerende kraft og havde udadtil en vis socialistisk profil. Det var medvirkende til, at en broget skare i den internationale arbejderbevægelse støttede FNL's kamp: Socialdemokrater, kommunister, trotskister, det nye venstre og andre der havde en vis oppositionel tradition overfor de dominerende retninger i arbejderbevægelsen (det gamle venstre).

I Østrig drejede det sig især om en gruppe aktivister – ikke nødvendigvis betalte funktionærer – i de socialdemokratiske og faglige ungdomsorganisationer, der ydede en indsats for at svække det franske militær (specielt Fremmedlegionen) i dettes kamp mod FNL. De opnåede en beskedent støtte i det socialdemokratiske parti og dets presse, men fik via deres indflydelse i Socialistisk Ungdomsinternationale (SUI) og Socialistisk Internationale (SI) en mere vidtgående betydning. Det franske socialdemokrati, der vandt regeringsmagten i 1956, var tilhænger af krigen mod Algeriets frigørelse

(lige som partiet allerede havde støttet krigen i Vietnam 1945 - 1954) og bragte derved Socialistisk Internationale i en vanskelig situation – SI var i den socialistiske bevægelses tradition modstander af kolonialismen, men det vigtige franske partis stillingtagen forplumrede SI's stilling – hvilket tilsvarende gjaldt for Ungdomsinternationa- len. Men i modsætning til SI vedtog SUI klare resolutioner mod den brutale undertrykkelse i Algeriet, og adskillige medlemmer af ungdomsbevægelsen deltog aktivt i arbejdet for at støtte FNL.

Keller diskuterer dette arbejde ud fra et særdeles omfattende materiale, dvs. den litteratur der foreligger om emnet, den samtidige østrigske socialdemokratiske og venstreorienterede presse, omfattende arkivmaterialer (herunder også ABA's), utrykte (universitets)afhandlinger, film og Internettet. Endvidere har han gennemført adskillige interviews med deltagere fra de daværende østrigske grupper, vel vidende at sådanne interviews er problematiske som kilde. Hans tilgang til stoffet er velstruktureret og differentieret. Det gør hans afhandling relevant ud over det forholdsvise snævre østrigske udgangspunkt, som første skridt i et større, komparativt projekt.

Den støtte FNL, fik fra diverse komiteer i flere lande, viste sig at få stor betydning. Det nævnes for eksempel, at de tyske støttegrupper kunne hente flere tusinde desertører fra Fremmedlegionen tilbage til Tyskland. I Tyskland var der bred opbakning til dette arbejde. Også den østrigske gruppe kunne hjælpe desertører under flugten. Desuden var østri- gerne også af afgørende betydning for at sikre, at adskillige

ungarere, der efter opstanden i 1956 var flygtet fra Ungarn og shanghajet til Fremmedlegionen, kunne vende tilbage til Ungarn uden at blive forfulgt dér. Kellers analyser af de forskellige aktioner er grundige og velunderbyggede.

Afhandlingen kunne danne udgangspunkt for en international undersøgelse af solidaritetsarbejdet med FNL, især hvis man fulgte Kellers forsøg på at tilordne ungdomsorganisationernes indsats i denne sammenhæng. Keller sammenligner således strukturen i de vesttyske komitéer med den østrigske komité, og påpeger i denne sammenhæng, at det i Tyskland lykkedes at udvikle indsatsen så langt, at den fik karakter af en bevægelse, der omfattede flere tusinde aktivister. Desuden fik det væsentlig betydning, at den socialdemokratiske studenterorganisation, SDS, var meget aktiv i sammenhængen og udviklede selvstændige politiske holdninger, der afveg fra holdningen i Socialdemokratiet (SPD). I 1961 ekskluderede SPD studenterorganisationen, og denne fik derefter en central placering i den udenomsparlamentariske opposition fra begyndelsen af 1960'erne og frem. Dermed indgik erfaringerne med Algeriet i udviklingen af den nye socialistiske venstreopposition, der førte frem til ungdoms- og studenteroprøret i 1968.

I Østrig forblev aktivisterne en snæver gruppe, der i situationen opnåede en del resultater, men ikke kunne formidle sine erfaringer videre til sine efterfølgere. Det vurderer Keller som en af begrundelserne for den forholdsvis ringe betydning "1968" fik i Østrig – Keller har udgivet en analyse af ungdoms- og studen-

terbevægelsen i Østrig – Wien, *Mai 1968. Eine heisse Viertelstunde* i 3 oplag i 2008. Det er utvivlsomt rigtigt, at erfaringerne fra 1958 ikke blev videreført til 1968. Men Østrig var også i 1968 et ekstremt konservativt land, hvor den katolske kirke havde en meget stor indflydelse. I betragtning af disse rammebetingelser fik "1968" alligevel en stor betydning for den faktiske modernisering af Østrig i det efterfølgende årti.

Keller sammenligner også den østrigske udvikling med den danske. Der er forskellige lighedspunkter, herunder den socialdemokratiske bevægelses dominans på venstrefløj, den rolle trostkisterne spillede i solidaritetsarbejdet, de socialdemokratiske ungdomsorganisationers rolle specielt på baggrund af deres betydning i SUI og for den sags skyld også i SI. Her spillede den fremtrædende socialdemokrat Alsing Andersen en vigtig rolle som Internationalens præsident i tiden 1957-1962. Keller har i den sammenhæng bl.a. brugt den daværende DSU'er Henning Kjeldgaards erindringer om det internationale socialdemokratiske ungdomsarbejde 1957-1966. Også i Danmark fik solidaritetsarbejdet for Algeriet en yderst begrænset betydning for udviklingen af en bred bevægelse med relevans for ungdoms- og studenterbevægelsens. Da "1968" imidlertid påvirkede udviklingen i Danmark betydeligt, må der være kommet inspiration andre steder fra, f.eks. fra påskemarcherne mod atombevæbning. Vigtigt er det også at fastholde, som Keller understreger i forskellige sammenhænge, at det internationale solidaritetsarbejde endnu i 1930'erne var klassebaseret, mens det fra 1950'erne og

fremefter i voksende omfang byggede på et bredere grundlag. Det afspejler primært de strukturændringer i samfundet, der også fik en central betydning i ungdomsarbejdet generelt.

Gerd Callesen

Mordet på Kirov

Åsmund Egge: Kirov-gåten.

Mordet som utløste Stalins terror, Unipub, Oslo 2009, ISBN: 9788274774551, 302 sider, 298,00 Nkr.

Klokken halv fem om eftermiddagen lørdag den 1. december 1934 lød to skud i korridoren på 3. etage i Smolnysbygningen, som var det sovjetiske kommunistpartis hovedkvarter i Leningrad. Da folk kom til, fandt man to mænd liggende på gulvet. Den ene, Leningrads partichef Sergej Kirov, var død, dræbt af et skud gennem baghovedet. Den anden mand, Leonid Nikolajev, lå bevidstløs med en revolver i hånden.

Mordet på Kirov er et af det 20. århundredes mest omtalte mord, og det er en udbredt opfattelse både i Vesten og i dagens Rusland, at denne begivenhed blev udgangspunktet for den omfattende terror, som ramte Sovjetunionen i sidste halvdel af 1930'erne. Drabet – og myndighedernes udnyttelse af det – bidrog til at skabe det psykologiske grundlag for den statslige terror. I løbet af de første to år efter mordet blev en halv million mennesker arresteret. De fleste havnede i de mange arbejdslejre, som var ved at blive opført i det nordlige Rusland og andre udkantssområder. I 1936 og 1937 kulminerede terroren. Tallene er omstridte, men et forsigtigt skøn

er, at omkring 700.000 mennesker blev skudt og et tilsvarende antal idømt langvarige ophold i lejrene.

Der er almindelig enighed om, at Stalin udnyttede mordet på Kirov til at knuse sine modstandere. Men var det også Stalin selv, som stod bag mordet? Eller var det andre – i den politiske ledelse eller i det hemmelige politi, NKVD – som uden Stalins viden havde sat det i scene? Var der noget om den officielle version, som blev lanceret i samtiden, at det var en sammensværgelse af tidligere oppositionelle, tilhængere af Zinovjev og Kamenev, der var ansvarlige for mordet? Eller handlede morderen, Leonid Nikolajev alene?

Spørgsmålet om, hvem der stod bag attentatet på Kirov har gennem årene været stærkt politiseret i Sovjetunionen. Under skueprocesserne i Moskva i årene 1936-1938 var en af anklagerne mod dem, der blev stillet for retten, at de havde deltaget i planlægningen af mordet. Under afstaliniseringen i kølvandet på den 20. partikongres i 1956 forsøgte Nikita Khrustjov at gøre Stalin personligt ansvarlig for mordet på Kirov og de øvrige forbrydelser, som blev begået i hans tid som partileder. Dermed kunne han frikende Sovjetstaten og kommunistpartiet for at have en andel i terrorvældet. Desuden var mistænkeliggørelsen af Stalin et led i magtkampen med Khrustjovs rivaler i partitoppen, som havde stået Stalin nær i 1930'erne. Under Gorbatjov i slutningen af 1980'erne genoptog man undersøgelserne af Kirov-mordet, igen for at implicere Stalin.

Også blandt vestlige historikere har emnet været politiseret. Under Den Kolde Krig var det

en udbredt opfattelse, at Stalin personligt havde stået bag mordet, hvilket passede ind i den politiske dæmonisering af Sovjetunionen. Den manglende adgang til kilderne i de sovjetiske arkiver, gjorde imidlertid at diskussionen fra alle sider blev præget af påstande og løse spekulationer.

Efter Sovjetunionens sammenbrud i 1991 blev arkiverne delvist åbnet, og på grundlag af det i dag kendte kildemateriale og litteraturen – også den russiske – gennemgår Åsmund Egge nu i *Kirov-gåten* systematisk de rygter og teorier, som i de seneste 75 år har verseret om mordet på Kirov. Det er der kommet en oplysende bog ud af, der er spændende som en kriminalroman. Lag for lag afdækker Egge omstændighederne omkring mordet – den politiske baggrund, offeret, morderen, de officielle versioner, rygter og spekulationer, forholdet mellem Kirov og Stalin, Nikolajevs motiver etc. – samt en række forhold, der er blevet anset for at være mistænkelige: Hvorfor var Kirov overhovedet i Smolnys den 1. december? Hvordan lykkedes det morderen, Nikolajev, at trænge ind i bygningen og op på 3. etage, hvor Kirovs kontor lå? Hvorfor blev Kirovs livvagt, Mikhail Borisov, opholdt på etagen neden under, lige inden skuddene faldt? Og hvorfor omkom Borisov dagen efter i et biluheld, da han skulle køres til forhør? Hvem opholdt sig i korridoren på 3. etage? Hvor lang tid gik der mellem de to skud, som blev affyret, og hvad skete der i disse sekunder? Fik Nikolajev et slag i hovedet, og i så fald af hvem? Hvor stammede Nikolajevs revolver fra? Hvad skete der efterfølgende med revolveren? Var der nogen i Smolnys, som hjalp Nikolajev?

Blev efterforskningen saboteret af NKVD i Leningrad? Hvordan reagerede Stalin og den øvrige partiledelse, da de blev informeret om mordet? Talte rygterne sandt om, at Kirov havde et forhold til Nikolajevs kone?

Hovedspørgsmålet er naturligvis, om Stalin stod bag mordet. I den forbindelse har man i mange år diskuteret, om Kirov var en politisk trussel mod Stalin, og om Stalin derfor ville rydde ham af vejen. Det mener Åsmund Egge ikke er tilfældet. På grundlag af nyere russisk forskning peger Egge dels på at Kirov og Stalin tilsyneladende var nære venner – Kirov var en af de meget få personer, Stalin betroede sig til – og dels, at intet tyder på, at Kirov betegnes som moderat eller i opposition til Stalin. Tværtimod var Kirov en af Stalins mest ivrige forbundsfæller under tvangskollektiveringen af landbruget, og han havde derfor et direkte medansvar for den katastrofale landbrugspolitik, som omfattede deportationen af flere millioner mennesker og bidrog kraftigt til den hungerkatastrofe, som ramte Sovjetunionen i årene 1932-1933.

Kirov deltog også i undertrykkelsen af intellektuelle, læger, advokater, tidligere zar-embedsmænd og andre af de såkaldte fortidens folk, der førte til at omkring 100.000 mennesker blev forvist fra Leningrad for at skaffe boliger til arbejderne under industrialiseringen i Leningrad. Endelig støttede Kirov helhjertet udgravningen af Hvidehavskanalen, som blev færdiggjort på rekordtid i 1932-1933 med massiv brug af tvangsarbejdere. Der er derfor intet, som tyder på, at Kirov fremstod som et alternativ til Stalin. Han lader heller ikke til at have været en betydelig poli-

tisk skikkelse på landsplan, da han for eksempel deltog yderst sjældent i politibureauets møder i Moskva.

Et af de hårdnakkede rygter går på, at Kirov under den 17. partikongres i januar 1934 blev opfordret til at stille op som modkandidat til Stalin ved valget til posten som generalsekretær, og at afstemningsresultatet efterfølgende blev forfalsket. Egge kan ikke helt afvise denne historie, men kilderne er hovedsagelig anden- eller tredjehandsberetninger, eller stammer fra folk, som under Khrustjov havde en klar interesse i at lægge afstand til Stalin. Desuden påviser Egge, at der ganske rigtigt manglede stemmesedler fra 166 af de 1.227 delegerede ved kongressen, men at det er et gennemgående træk ved alle de afstemninger, som foreløbig er blevet undersøgt. Det drejer sig om 15. partikongres i 1927, 16. partikongres i 1930 og ved præsidiets valg af Sovjetunionens præsident i 1990.

I de senere år er Stalins rolle i mordet på Kirov blevet nedtonet i forskningen. Herhjemme er historikere som Bent Jensen (*Stalin*, 2005) og Erik Kulavig (*Det røde tyranni*, 2005) enige i, at mordet på Kirov forstærkede Stalins mistro mod reelle eller indbildte fjender i og uden for partiet, og at Stalin brugte attentatet som anledning til at slå til mod sine modstandere; men Jensen og Kulavig afholder sig i de nævnte værker fra at spekulere i om Stalin stod bag mordet på Kirov. Også Niels Erik Rosenfeldt (*Stalin. Diktaturets anatomi*, 2006, og doktorafhandlingen *The "Special World". Stalin's power apparatus and the Soviet system's secret structures of communism*, 2009) erkender,

at man ikke kan sige noget endeligt om Stalins ansvar; men han mener – med henvisning bl.a. til materiale fra Komintern-arkivet og politbureauets møder i denne periode – at en lang række indici peger på Stalin. Det drejer sig først og fremmest om, at der skulle have været en modsætning mellem Stalin og Kirov om de såkaldte krigslagre, som Stalin af al magt ville opretholde for at forberede sig på en kommende – og uundgåelig – krig mod de kapitalistiske magter. Heri lå kimen til en alvorlig konflikt med den lokale ledelse i Leningrad, der ønskede at åbne de urørlige lagre for at få tilført flere levnedsmiddel- og brændstoffsourcer til sin stadigt voksende befolkning.

Åsmund Egge skriver i sin bog, at det var normalt med modsætninger mellem center og periferi, og at der ikke er nogen grund til at eventuelle uoverensstemmelser om madforsyningen til Leningrad skulle give anledning til en stærk modsætning mellem Kirov og Stalin. I slutningen af november – få dage før mordet på Kirov – vedtog Centralkomitéen endda på Stalins initiativ at ophæve brødrationeringen. Åsmund Egge bygger i denne forbindelse hovedsageligt på værker af den russiske forsker Oleg V. Khlevnjuk. Niels Erik Rosenfeldt anvender også Khlevnjuks værker – men ikke i denne forbindelse, og det er derfor vanskeligt at holde Egges og Rosenfeldts synspunkter op mod hinanden. Dette forhold understreger således, at der stadig er uafklarede spørgsmål i Kirov-sagen.

Ifølge Åsmund Egge kan det i sagens natur ikke *bevises*, at NKVD og Stalin ikke havde noget at gøre med mordet. Man

kan sige, at Egge anser Stalin for at være passivt analyserende, forstået på den måde, at han ikke var indblandet i nogen planer om at myrde Kirov, men at han sidenhen benyttede sig af den situation, der opstod efter mordet. Egge gennemgår blandt andet den officielle version af begivenhederne, som hævder at mordet på Kirov blev organiseret af oppositionelle, og viser at der var tale om ren fabrikation, med tilståelser fremtvunget under tortur til brug under Moskva-proceserne, der skulle retfærdiggøre de voldsomme udrensninger i slutningen af 1930'erne.

Et for et behandler Egge grundigt de mange spørgsmål, der knytter sig til gåden om Kirov. Undervejs giver han en overbevisende udlægning af hele forløbet, hvor det blandt andet fremgår, at Kirov udtrykkeligt havde bedt sin livvagt Borisov

om ikke at gå lige i hælene på ham – hvilket forklarer, hvorfor vagten ikke var i nærheden, da skuddene faldt – og at alt – jfr. retsmedicinske undersøgelser – tyder på, at biluheldet dagen efter, hvor Borisov omkom, rent faktisk var et uheld. Det fremgår også, at morderen havde en gammel og gyldig våbentilladelse til sin revolver, at han som partimedlem med god ret kunne skaffe sig adgang til Smolnyj-bygningen, at NKVD i Leningrad gjorde alt, hvad de kunne for at opklare mordet, og at Stalin virkelig blev chokeret over nyheden om Kirovs død. Samtidig viser Åsmund Egge, at morderen, Leonid Nikolajev var en stridbar mand, som var bitter på partiet over at være blevet afskediget fra sit arbejde i Institut for Partihistorie og den materielle nød, han nu måtte lide. Nikolajev havde derfor tungtvejende per-

sonlige motiver til at myrde Kirov. Der er som nævnt stadig uafklarede spørgsmål i sagen – det forbehold må man tage. Men Åsmund Egge har udført en kæmpe indsats både med egne arkivstudier og med at formidle den nyeste russiske litteratur. Dermed er hans bog et væsentligt bidrag til den internationale forskning på området, og det er en sjældenhed på disse breddegrader. Det velunderbyggede billede Egge tegner, peger på, at mordet blev begået af Nikolajev alene. Det giver ikke grundlag for at antage, at han havde hjælpere, eller at der var tale om en konspiration, hvor Nikolajev var et redskab for andre kræfter. Det er ikke det billede, der har været fremherskende i de seneste 75 år, men det er et synspunkt, som det fremover bliver svært at komme uden om.

Svend Rybner